

SUMMARY
THE MUSICAL BYZANTINE “CODICES”
OF ANGELOS L. VOUDOURIS
A timeline

Constantinos Voudouris, son of First Domesticus of the Patriarchal Temple of Constantinople Angelos Voudouris (1891-1951), who has been the custodian of his father's archives for 45 years, decided in the year 1998 to bring it into the light of publicity and history.

It is the Codes of the Byzantine Ecclesiastical Hymnography, that were written down by Angelos Voudouris in 8.000 manuscripts in Byzantine musical notation, thus keeping alive the authentic “Patriarchal Style” of church chanting.

Constantinos Voudouris, his brother Leontios Voudouris and his sister Acylini M. Georgiadou have financed the project of editing these “Codes” and the European Art Center (EUARCE) in Athens has taken care of this work from the musicological and editorial stand-point.

Angelos Voudouris was born in the Greek town of Tayfirio in East Thrace (which has been a Turkish province since 1369) and studied at the Theological School in Chalki. At the advice of the Patriarch Joachim III he studied the ancient codes of Byzantine Music on the Holy Mountain (Athos) and served, as it was customary, in several temples in Constantinople.

In 1924 he was awarded the title of First Domesticus of the Patriarchal Temple, and now worked side-by-side with his teacher, Master First Chanter Iakovos Nafpliotis. He worked as a Professor of Theology at several schools in Constantinople.

Ευάγγελος Ανδρέου
ΟΙ ΜΟΥΣΙΚΟΙ «ΚΩΔΙΚΕΣ»
ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΟΥΔΟΥΡΗ
ΕΝΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ

Αρχές του 1993. Στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης δούλευαν για την έκδοση του Επίτομου Εγκυκλοπαιδικού Λεξικού της Βυζαντινής Μουσικής. Ανάμεσα στα εκατοντάδες βιογραφικά ιεροσαλτών, που έφταναν τότε στα χέρια της συντάκτριας του Λεξικού, της Ολυμπίας Τολίκα, ήταν κι αυτό του Άγγελου Βουδούρη. Τό'φεραν τα παιδιά του. Ο Κωνσταντίνος και ο Λεόντιος.

Ύστερα από δύο χρόνια, ο Κωνσταντίνος αποκάλυψε το...μυστικό: ο πατέρας του Άγγελος Λεοντίου Βουδούρης κληροδότησε στους επίγονους οχτώ χιλιάδες περίπου χειρόγραφες σελίδες των Κωδίκων της Ορθόδοξης Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Ασματοδίας, που τους είχε καταγράψει ακούγοντας τον τρόπο με τον οποίο ερμήνευε τους ύμνους ο θρυλικός Άρχων Πρωτοψάλτης του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, Ιάκωβος ο Ναυπλιώτης. Πρόκειται για το λεγόμενο «Πατριαρχικόν Ύφος» της ψαλτικής τέχνης, που μεταδιδόταν προφορικά και ακροαματικά από γενιά σε γενιά των πατριαρχικών ιεροψαλτών. Ύστερα από την καταγραφή των «Κωδίκων», από το Βουδούρη, το «Πατριαρχικόν Ύφος» αποδελτιώνεται για πρώτη φορά στην ιστορία και των γραπτών. Απ' εδώ και η ιστορική - μουσικολογική αξία αυτού του έργου.

Μετά το θάνατο του Άγγελου Βουδούρη στα 1951, η ευαίσθητη και καλλιεργημένη γυναίκα του Κλεοπάτρα, απευθύνθηκε στον τότε Μητροπολίτη Σερβίων και Κοζάνης Διονύσιο Ψαριανό με το αίτημα της αξιοποίησης του θαυμαστού έργου. Ο Μητροπολίτης αδιαφόρησε και η Κλεοπάτρα Βουδούρη αναγκάστηκε να αποσύρει το αίτημα και να ζητήσει την επιστροφή των χειρογράφων του συζύγου της, που τα είχε θέσει υπ' όψη του ιεράρχη.

Στα 1985, ο γιος Κωνσταντίνος Βουδούρης επαναφέρει με επιστολή του το θέμα στον ίδιο Μητροπολίτη. Αυτός το αποφεύγει ξανά συμβουλευοντας τον Κωνσταντίνο να έρθει για τούτο σε επικοινωνία με το Γρηγόριο Στάθη, τότε επιστημονικό συνεργάτη στο Ίδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας της Εκκλησίας, αλλά και πάλι δεν προέκυψε αποτέλεσμα. Στα 1987 ο Κωνσταντίνος μαζί με τον αδερφό του Λεόντιο Βουδούρη, καταφεύγουν στη Μονή Φιλοθέου του Αγίου Όρους, όπου εγκαταβιώνει ο Ιεροδιάκονος Ιερόθεος, εγκρατής της Βυζαντινής Μουσικής και Μουσικολογίας και συγγραφέας σχετικών έργων. Αλλά και απο' κεί δεν υπήρξε μιά προσδοκώμενη ανταπόκριση.

Όσπου έφτασε το ζήτημα στο Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης. Το ενδιαφέρον και η συγκίνηση μας ώθησαν να πιάσουμε αμέσως δουλειά.

Αποφασίστηκε η έκδοση του μνημειώδους έργου. Ο Μανώλης Χατζημάρκος «ξεψάχνισε» μουσικολογικά ολόκληρο τον όγκο των οκτώ χιλιάδων χειρογράφων, καθάρισε το μουσικό μέταλλευμα από επαναλήψεις και τακτοποίησε επακριβώς το σώμα κάθε βιβλίου. Η Ολυμπία Τολικά* ανέλαβε το σύνολο της εκδοτικής εποπτείας, τις τυπογραφικές διορθώσεις, τις αποκαταστάσεις δυσανάγνωστων σημείων, αλλά και τη γραμματεία προετοιμασίας για την προβολή και αποστολή του έργου. Η Αμαλία (Παρασκευοπούλου) φιλοτέχνησε τα εικαστικά κοσμήματα με τα οποία εικονογραφήθηκε η έκδοση. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα μοτίβα αυτά τα έλαβε από την παραδοσιακή διακόσμηση παλαιών

βυζαντινών και μεταβυζαντινών ναϊδρίων της περιοχής Μεσογείων Αττικής**.

Το Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης ανέλαβε ακόμα τη συνεργασία με την ταχυδρομική υπηρεσία για τη διεκπεραίωση του έργου προς τους ενδιαφερόμενους φορείς (Βιβλιοθήκες Μητροπόλεων, Δημόσιες και Δημοτικές Βιβλιοθήκες, Πανεπιστήμια, Σχολές Βυζαντινής Μουσικής, Μονές, Εκκλησιαστικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, Μορφωτικά και Επιστημονικά Ιδρύματα, κ.λ.π.) στους οποίους το όλο έργο – 18 τόμοι – προσφέρθηκε δωρεάν. Επίσης το Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης ενήργησε για τη λήψη οικονομικής χορηγίας από τον οργανισμό των Ελληνικών Ταχυδρομείων και φρόντισε για τη συμμετοχή του έργου σε εκθεσιακές διοργανώσεις, όπως στην «Ημέρα της Ευρώπης» του Ζαπτείου, στην έκθεση βιβλίου «Άγιος Αθανάσιος '97» του Δήμου Παιανίας (όπου μάλιστα τιμήθηκε μεταθανάτια ο Άγγελος Βουδούρης) στην έκθεση «Εικονογραφία για τρία μελωδικά τυπώματα» του Ελληνικού Γενικού Προξενίου Νέας Υόρκης, το 1997, στην έκθεση «Στο πνεύμα του ιερού» του παρόντος Συνεδρίου, κ.α.

Τον Ιούλιο του 2002 πραγματοποιήθηκε η λαμπερή εκδήλωση μνήμης του Άγγελου Βουδούρη στο νεόδμητο κτίριο του Ευρωπαϊκού Κέντρου Τέχνης, με την παρουσία του Αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου. Στην προσωπικότητα και στο έργο του αναφέρθηκε με διεξοδική ομιλία της η μουσική παραγωγός της Ελληνικής Ραδιοφωνίας Ράνια Βισβάρδη και ακολούθησε ο εγκαινιασμός έκθεσης έντυπων, χειρόγραφων και φωτογραφικών ενθυμημάτων από τη ζωή και τη δράση του, στην Πόλη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ανάμεσα στα εκθέματα, είχαν δύο επιστολές προς τον Άγγελο Βουδούρη – αδρές μαρτυρίες της αναγνώρισής του. Η μία ήταν του Γεωργίου Σωτηρίου - θεμελιωτή της επιστήμης της βυζαντινής αρχαιολογίας στην Ελλάδα – με ημερομηνία 7 Φεβρουαρίου 1938.

Έγραφε τότε ο μεγάλος αρχαιολόγος «Την μελέτην σας εδιάβασα με πολλήν ευχαρίστησιν και επιτρέψατέ μου να σας συγχαρώ ολοψύχως. Λυπούμαι διότι έχει ήδη τυπωθεί το Α΄ μέρος της μελέτης μου περί των Κειμηλίων του Οικουμενικού Πατριαρχείου όπου θα ηδυνάμην να επωφεληθώ δια σημεία τινά αναφερόμενα εις τους χορούς του Πατριαρχικού ναού την μελέτην σας και δια τους οποίους δεν κάμνω λόγον. Δεν θα μας χαρίσετε και άλλην μελέτην δια τους μουσικούς χορούς της Μ. Εκκλησίας κατά τους βυζαντινούς χρόνους; Πολλά θα ηδύνατό τις εκ των πηγών να συναθροίσει. Οι ξένοι όσοι καταπιάνονται με το θέμα τα θαλασσώνουν».

Η άλλη ήταν του Ιάκωβου Ναυπλιώτη με ημερομηνία 22 Δεκεμβρίου 1938: «Τα εξηγημένα εκ του αρχαίου μουσικά κείμενα του Αναστασιματαρίου και του Δοξασταρίου της εποχής του μακαρίτου πρωτοψάλτου της μεγάλης εκκλησίας κυρ-Μανουήλ του Βυζαντίου τα εμελέτησα και τα θεωρώ πιστώως περιλαμβάνοντα τα μέλη της μεγάλης

εκκλησίας. Η γραφή την οποία μεταχειρίζεσθε δεν αφίσταται και αυτής της γραφής της αρχαιοτέρας, των μουσικοδιδασκάλων της μεγάλης εκκλησίας είναι πολύ καλή, είναι απλή και εύκολος και δύναται με αυτήν και ο πλέον αρχάριος να ψάλλη τα σημειούμενα μέλη. Με την γραφήν αυτήν τα μέλη φρονώ ότι εξασφαλίζονται από της απόψεως της απαγγελίας την οποίαν ημείς ονομάζομεν ύφος της μεγάλης εκκλησίας. Σε συγχαίρω δια το έργο σου τούτο. Δεν αμφιβάλλω ότι και άλλα όμοια έργα σου θα έχουν σκοπόν το συμφέρον της εκκλησιαστικής μας μουσικής αυτό και σοι εύχομαι από καρδίας».

Ο Άγγελος Βουδούρης γεννήθηκε στο χωρίο Ταϋφίριο της Διοικήσεως Καλλιπόλεως, της Θρακικής χερσονήσου, στα 1891. Οι γονείς του Λεόντιος και Μαρία είχαν ακόμα τέσσερα παιδιά, που μεγάλωσαν μέσα στην παραδοσιακή αγροτική οικογένεια με τα γνήσια νάματα του ελληνορθόδοξου γένους. Ήταν ο Αθανάσιος, η Ζαχαρώ, που μετά το γάμο της βρέθηκε στην Αμερική, η Χρυσάνθη που μετά το γάμο της έζησε στην Πάτρα και ο Μιλτιάδης, πρωτότοκος γιος, μουσικός και αυτός, που πέθανε σε νέα ηλικία, κατά τη Μικρασιατική καταστροφή. Η πατρική περιουσία τους περιελάμβανε σαράντα πέντε στρέμματα αγρών όπου καλλιεργούσαν αμπέλι, βαμβάκι και δημητριακά. Είχαν κι ένα μεγάλο σπίτι με τέσσερα δωμάτια, σάλες, δύο στάβλους, δύο αχυρώνες και κήπο δυόμισι στρεμμάτων.

Ο Άγγελος από μικρός άρχισε να ξεχωρίζει κυρίως για την κλίση του στη μουσική. Όταν τελείωσε το Σχολαρχείο στην Καλλιπολη, στα 1907, γράφεται στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, ύστερα από εισαγωγικές εξετάσεις. Καθηγητής της Βυζαντινής Μουσικής στη Σχολή ήταν τότε ο Γεώργιος Πρωγάκης, καταρτισμένος μουσικοδιδάσκαλος και συγγραφέας τρίτομης μουσικής συλλογής μαθημάτων διαφόρων μουσουργών, που είχε μάλιστα διατελέσει μέλος της «Μουσικής Επιτροπής του 1881» και της «Μουσικής Επιτροπής του 1895». Ως φοιτητής γνωρίζεται με τον Ιάκωβο Ναυπλιώτη και με τον Κωνσταντίνο Κλάββα, Άρχοντα Λαμπαδάριο του Πατριαρχικού Ναού Κωνσταντινουπόλεως, ο οποίος σε συνεργασία με τον Ναυπλιώτη εξέδωσε σε δύο τόμους το «Δοξαστάριο» του Πέτρου Πελοποννήσιου. Κοντά τους συμπάλλει ο Βουδούρη κάθε Κυριακή, λαβαίνοντας για το σκοπό αυτό ειδική άδεια από τη Σχολή του.

Στα χρόνια 1912-1913, σε ηλικία μόλις είκοσι ενός χρονών, με την προτροπή και τις συστατικές επιστολές του Πατριάρχη Ιωακείμ Γ΄ επισκέπτεται το Άγιον Όρος. Μελετά τους χειρόγραφους θησαυρούς της βυζαντινής ασματωδίας. Στα 1915 αποφοιτά από τη Σχολή και υπηρετεί ως δάσκαλος στην Αστική Ελληνική Σχολή Πριγκήπου ενώ παράλληλα κάνει χρέη Ιεροψάλτη και Ιεροκήρυκα.

Το Αύγουστο του 1917 διορίζεται Διευθυντής στο Αρρεναγωγείο της Κοινότητας Ευαγγελιστρίας Ταταούλων και αναλαμβάνει δεξιός ψάλτης του Ναού. Τον Σεπτέμβριο του επόμενου χρόνου θητεύει στη Μαγνησία ως Καθηγητής και Ιεροκήρυκας. Στα 1919 αρθρογραφεί στην εφημερίδα της Σμύρνης «Πατρίς». Στα 1922 ψάλλει στο Ναό Αγίου Γεωργίου Εδιρνέ-Καπού. Στα 1923 είναι Εκκλησιαστικός Μουσικοδιδάσκαλος με επίσημο Αποδεικτικό της Πατριαρχικής Κεντρικής Εκκλησιαστικής Επιτροπής (Αύξων αριθμός 134, Αριθμός Μητρώου 143) και τον Ιανουάριο του 1924 λαβαίνει τον τίτλο του Α΄ Δομέστικου του Πατριαρχικού Ναού, πλάι στον Ναυπλιώτη. Τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου υπηρετεί ως καθηγητής στο Ελληνογαλλικό Λύκειο της Κοινότητας Πέραν και στις 29 Νοεμβρίου του 1925 παραιτείται από το Πατριαρχικό Αναλόγιο, ερχόμενος σε σύγκρουση με τη βούληση του Τριαντάφυλλου Γεωργιάδη να αναλαμβάνει πρωτοψαλτεύων στον Πατριαρχικό Ναό ενώ κατά την τάξη όταν απουσιάζει ο Πρωτοψάλτης καθήκοντα πρωτοψαλτεύοντος αναλαμβάνει ο Α΄ Δομέστικος, που ήταν ο ίδιος ο Βουδούρης.

Έκτοτε και μέχρι το θάνατό του υπηρετεί ως Καθηγητής στο Ιωακείμειο Παρθεναγωγείο Φαναρίου, στο Ζωγράφειο Λύκειο Πέραν και στο Κεντρικό Παρθεναγωγείο Πέραν.

Έγραψε βιβλία και δημοσιογραφικά άρθρα αναφερόμενα στην Ιστορία της Βυζαντινής Μουσικής, στην Εκκλησιαστική Ιστορία και στην εκπαίδευση.

Ομως οι επιδόσεις του Άγγελου Βουδούρη δεν εξαντλήθηκαν στην επιστήμη, στη μουσική και στην εκπαίδευση. Στα 28 χρόνια του ανέλαβε δράση για την περίθαλψη και προστασία των ελληνορθόδοξων προσφύγων - πρόσφυγας και ο ίδιος, του κινήματος των Νεοτούρκων. Δούλεψε ως αποθηκάριος στην Κεντρική Αποθήκη Συσσιτίου, στο Φασουλά της Σμύρνης και έγραψε άρθρα ακόμα και για το «Εμπορικό Μέλλον» της ιωνικής πρωτεύουσας.

Ο θάνατος του, στα 1951, άφησε στα Κωνσταντινουπολίτικα εκπαιδευτικά και μουσικά πράγματα κενό δυσαναπλήρωτο. Στην κηδεία του τα στεφάνια των μαθητών και των συναδέλφων του μαρτυρούσαν την πραγματική συγκίνηση εκείνων που τιμήθηκαν και ευνοήθηκαν να έχουν ανάμεσά τους δάσκαλο και φίλο τον Βουδούρη. Και η Πατριαρχική Μονή της Ζωοδόχου Πηγής Βαλουκλή, που εποπτεύει το ελληνορθόδοξο κοιμητήριο, πωλεί τάφο με τιμητική οικονομική έκπτωση.

Από 'κει και ύστερα ο Άγγελος Βουδούρης θα ζήσει στην ιστορική μνήμη ως ένας ακόμα γενναίος επίγονος του «πάλαι ποτέ διαλάμψαντος» μείζονος Ελληνισμού.-

* Ολυμπία Τολίκα (1944-2000). Μουσικολόγος, Ηθοποιός, Μεταφράστρια, Καθηγήτρια της Ορθοφωνίας.

Σπουδές: Διπλωματούχος του Κρατικού Ωδείου Θεσσαλονίκης (Μονωδία, Ανώτερα Θεωρητικά, Δραματική Τέχνη). Διπλωματούχος του Απολλώνιου Ωδείου Αθηνών. Κάτοχος Διπλωμάτων α) της Μουσικής Σχολής Κισάμου της Ι. Μητρόπολης Κισάμου και Σελίνου Κρήτης (Γ' Σπουδαστικό Σεμινάριο) β) του Σεμιναρίου Ανώτατης Μουσικής Επιμόρφωσης (1988) υπό τη Διεύθυνση του Καθηγητή της Ανώτατης Μουσικής Ακαδημίας του Poznan, Florian Dabrowski.

Έγραψε:

«Επίτομο Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό της Βυζαντινής Μουσικής», Έκδ. Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης, Αθήνα 1993

«Παγκόσμιο Λεξικό της Μουσικής» Α' Έκδ. Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης, Αθήνα 1995,

Β' Έκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1999.

** Βλ. «Πίσω από την αιθάλη, η τέχνη – σωτήριες επεμβάσεις σε αιογραφίες από την Αμαλία Παρασκευοπούλου», άρθρο του Παναγιώτη Μαρίτσα, Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», Αθήνα 3 Αυγούστου 1995